

Het wordt weer tijd voor een mooie blunder

Interview met Jan Ruigrok door René Knip en Carla Droogh voor het Vakblad Voor Contextuele Hulpverleners, december 2010

Het begint wat te schemeren wanneer we stoppen voor wat het laatste huis van Rotterdam moet zijn. Buiten kondigt aan de overkant van de straat de gemeente Barendrecht zich aan met een groot blauw bord. Binnen staat Jan Ruigrok op van de bank om de voordeur te openen. Dat blijkt schijn, want Jan had ons geheel niet verwacht deze avond. De voordeur zwaait dan ook verbaasd open wanneer wij aanbellen. Het maakt het welkom niet minder vriendelijk. Terwijl Jan zijn vrije tijdsleding voor een avond alleen op de bank verruilt voor een andere categorie ontspannen kleding, loopt de koffie door. Even in de boekenkast kijken dan maar! De Rolling Stones naast een boek over Bob Dylan. De Bosatlas boven "De ontdekking van de hemel". Als ook Jan zit, informeren we eerst naar zijn gezondheid. Immers zijn laatste "Boven Open water" verhaalde ons van zijn hartaanval. Jan verzekert ons dat hij inmiddels van de schrik is bekomen en het heel goed met hem gaat. Het ziekenhuis, waar een week na zijn hartaanval ook zijn kleindochter werd geboren, heeft Jan al lang weer achter zich gelaten. Net als zijn fysiotherapeut van de revalidatie die hem tot Jan zijn verbazing al bij de tweede keer uit de stand "sodemieter jij maar op", naar de stand "kegelvoetbal met medepatiënten" kreeg.

Jan, we interviewen je om twee redenen: we interviewen je na vele jaren 'Boven open water', je column voor het Vakblad voor Contextuele Hulpverlening, en we interviewen je vanwege het themanummer dat over jeugd en de toekomst gaat. Voor dat themanummer laten we vanuit de verschillende invalshoeken die de vereniging in zich heeft - pastoraat, onderwijs, hulpverlening, therapie – iemand aan het woord te laten. Voor het onderwijs leek het ons dat we bij jou helemaal aan het goede adres zijn.

Maar eerst maar "Boven open water". Toen wij in de auto zaten zeiden wij: "Het is zo'n leuke titel, 'Boven open water', maar hoe kwam je er eigenlijk aan?"

Dat was een verhaal May Michielsen, tijdens mijn opleiding in Antwerpen. Zij had op een gegeven moment een verhaal over vogels, en daar heb ik het uit. Hoe het precies zat weet ik ook niet meer, maar ik dacht hetzelfde als jullie. Het is een mooie, dromerige titel.

Wat was je motivatie om aan die column te beginnen?

Ik vind het schrijven gewoon leuk. Het is voor mij een hele mooie manier om naar de werkelijkheid te kijken. Een andere manier van kijken. Je pikt er dingen uit. En ik vind het ook leuk om gelezen te worden en reacties van mensen te krijgen en dingen te horen.

Krijg je veel reacties?

(lachend) Nee, eigenlijk helemaal niet. Maar het leuke is: ik schrijf al ontzettend lang columns. In het begin, als ik een column schreef, liep ik de dag daarna op een school of zo en verwachtte ik een reactie. Maar je krijgt helemaal nooit direct een reactie. Pas later is er vaak een heel mooie uitgestelde reactie. Mensen zeggen dan: "Toen en toen heb je dat geschreven en dat heeft dit of dat met mij gedaan." Het heeft dus een heel erg langetermijneffect.

Wat ik ook wel leuk vind, ik schrijf dat ergens in het boek over provocatieve coaching, is dat ik me in het begin van mijn lesgeven schaamde als ik iets fout deed. Als ik bijvoorbeeld een blunder maakte terwijl ik les aan het geven was, voelde ik me daar rot over. Maar op een gegeven moment merk je dat je daar een leuk verhaal van kunt maken. Die rottigheid kun je dus gewoon omzetten. In onze termen, van destructief naar constructief gedrag. Tegenwoordig zeg ik dan wat gekscherend: "Nou, ik moet weer een column schrijven, er komt een deadline aan. Het wordt weer tijd voor een mooie blunder!" Columns schrijven werkt heel therapeutisch!

Veel columnisten willen hun visie ook wel aan de wereld laten weten of willen de wereld iets meegeven. Heb jij dat ook?

Jan Ruigrok: Nee. Indirect zit het er wel in, maar dat is geen grote drive, nee. Op het ogenblik ben ik bezig met een boek over pesten. Ik heb het voorwoord geschreven, en daarin heb ik het over 'Marsiaanse begeleiding'. Het klinkt goed: je stapt in een situatie alsof je van Mars komt. Dat wil dus zeggen dat je afstandelijk bent, geïnteresseerd bent, kijkt en mensen teruggeeft wat je ziet. Als dat lukt kunnen mensen daaruit zelf conclusies trekken en ermee verder. Ja, dat is natuurlijk een visie, maar tegelijkertijd is het heel terughoudend, en dat is toch wel wat ik aan het proberen ben in het begeleiden en in het werken. Ik was leraar, daarna werd ik onderwijsbegeleider. Je kunt je voorstellen dat ik in het begin echt een idee had over hoe begeleiders horen te zijn. Die horen zich op een bepaalde manier te gedragen en die horen verstandige dingen te zeggen. Dan bereidde ik dus altijd van tevoren voor welke verstandige dingen ik ging zeggen. Dat heb ik losgelaten. Een van de leuke dingen van het ouder worden is niet meer zo te hoeven! Dingen te zien en te laten gebeuren. Ik noem dat Marsiaans. Het is geen officiële term, ik heb hem eens tijdens een training gehoord. Maar waarom zouden we er geen officiële term van maken?

Er zijn een aantal visies of theorieën waarin je je hebt verdiept en waarin je bent opgeleid: de contextuele, de provocatieve ...

En de transactionele analyse.

En je pikt ook wat mee van het herstelrecht?

O ja, zeker, dat is ook één van mijn grootste items op het ogenblik. Ik zeg wel eens: "Ja, ik ben een soort scharrelaar." was er een keer iemand zie zei: "O, u bent eclecticus?"

Waar komen die verschillende theorieën samen en hoe versterken ze elkaar?

Ik heb een aantal trainingen gedaan die gewoon heel mijn begeleiding en in feite ook mijn leven veranderd hebben. Eén van de eerste, de grootste daarvan is toch wel de contextuele theorie. Gewoon dat ene zinnetje: 'Op het moment dat jij geeft aan de leerling heb je de ethische plicht om van de leerling te ontvangen.' Daar zit voor mij zo enorm veel in, en daar komen zaken als loyaliteit van kinderen en ouders natuurlijk bij. Het herstelrecht sluit daar voor mij voor honderd procent op aan. Voor mij is dat het helemaal. Een kader neerzetten waarin je groepen aan het werk zet en gewoon hun eigen problemen laat oplossen. Waarin je mensen elkaar kunt laten aanspreken op wat er gebeurd is en hen zelf oplossingen laat bedenken. Binnen de groep die als een soort van stam bijeen komt om met hulp van de dorpsoudste het probleem op te lossen.

En wat voegt de transactionele analyse toe?

Bij leerkrachten die de rol van dorpsoudste moeten gaan vervullen is het heel verleidelijk om in de volwassen positie te gaan zitten. Docenten zitten heel vaak in de positie van voedende ouder – zorgen voor de slachtoffers en anderen helpen – of ze gaan wel even vertellen hoe de wereld in elkaar zit en hoe die beter kan worden. Daar moet je van loskomen en een beroep doen op de kinderen. Bij een voorbeeld met een leerkracht die geen orde kon houden, zeiden de mensen van het herstelrecht die de klas in stapten op een gegeven moment: "Wij gaan er even uit, dan kunnen jullie overleggen en horen we zo wel wat jullie doen." De eerste reactie van die kinderen was: 'Zo is er nog nooit met ons gesproken, dus eigenlijk is er op volwassen niveau nog nooit met ons omgegaan'. Dat is dus de transactionele analyse die mij daar in trainingen heel erg bij helpt.

Kwam je toevallig bij de transactionele analyse of heb je die gezocht na de contextuele en de hersteltheorie? Dacht je: daar zoek ik nog iets bij?

Nee, dat was eigenlijk daarvoor. In 1983-84 heb ik een opleiding leerlingbegeleiding gedaan, en die was helemaal op de transactionele analyse geschoeid.

En dan was er nog de provocatieve begeleiding...

De laatste jaren is de provocatieve coaching er bij gekomen. Dat had ik gewoon al in me, en dat is ontzettend leuk om te gebruiken en ook om heel bewust te gebruiken. Eigenlijk kun je humor altijd en overal gebruiken. Dat zeg ik ook als ik mensen in de kamer hiernaast coach en begeleid: "Als je door mij gecoacht wordt, weet wel dat ik ervan houd om geintjes te maken en soms rare dingen te doen."

Soms is het op het randje, dus als je je ergert, laat het dan alsjeblieft weten." Ik doe dat gewoon om het voor mezelf leuk te houden en ook om er wat veranderingen in aan te brengen. Maar als je het meer als een bewuste interventie doet, dan is het om mensen zich ongemakkelijk te laten voelen bij destructief gedrag. Iemand zit heel erg in de slachtofferrol En dan zeg jij: "Ja, volgens mij is het nog veel erger dan je denkt". Of er komt dus een boze ouder bij je binnen. Veel begeleiders hebben dan de neiging om daar vriendelijk en empathisch op te reageren. Vanuit de provocatieve coaching is het dan de kunst is dan om wel vriendelijk en empathisch te reageren, maar met de houding van die ouder: *(met boze stem)* "Ik zie dat je kwaad bent! Nou, ik ben blij dat je naar me toegekomen bent, want heel veel mensen komen gewoon niet, en jij komt tenminste hier om dat te bespreken! Hartstikke goed is dat!" Uiteraard zijn ze dan in verwarring. Je straalt daarmee ook kracht uit, en in die verwarring gebeurt er altijd iets.

Of je zegt tegen een groep zenuwachtige brugklasmeiden die je niet rustig krijgt: "Probeer nu eens met z'n allen zo hard mogelijk te gillen."

Ervaar je een spanningsveld tussen het contextuele en het provocatieve?

Nee, voor mij is het provocatieve eigenlijk meer een aanvulling. Er zit absoluut een spanningsveld in, want provoceren is toch een beetje op de grens balanceren. Maar voor mij is het een manier om met weerstand om te gaan en om lastige dingen bespreekbaar te maken. Door het provocatieve heb ik eerder contact met mensen. Het is een opstap. Kom ik daarna bij de kern, provoceer ik natuurlijk niet op het kwetsbare stuk. Dat vind ik beledigend en beschadigend. Al kan er natuurlijk ook best wel weer een keer om gelachen worden.

Was je nu altijd al provocatief en heb je daar een cursus bij gevonden of heb je het provocatieve door de cursus gevonden?

Nee, ik denk dat ik dat altijd al een beetje zo deed. Eigenlijk is dit de manier waarop we op school, in de klas en met vriendjes met elkaar omgingen en waarbij ik ontzettend veel van mijn vader geleerd heb die dat ook helemaal in zich heeft. Hij heeft een soort John Cleese-achtige humor, waaraan tegelijkertijd natuurlijk ook een wat tragische kant zit. Hij was kruidenier en wij komen uit een gezin waarin het gelukkig niet nodig was om ruzie te maken.

Laten we het hebben over de jeugd. De jeugd van toen jij begon, dat zijn ongeveer de veertigers en vijftigers van nu. Het is een klassieke vraag, maar we stellen hem je toch: is de jeugd veranderd?

Ik denk dat het grootste verschil door de technologie komt: de bereikbaarheid, e-mailtjes en dergelijke. Maar in het wezenlijke is geen verandering gekomen. Voor mij is het duidelijk dat één van de belangrijkste behoeften die mensen hebben, de behoefte is om ergens bij te horen, om ergens een plek te vinden. Nou, dat is niet veranderd en ik geloof niet dat het ooit zal veranderen. De manier waarop mensen daar vorm aan geven verandert wel, denk ik. Misschien zijn er meer beschadigde kinderen, maar met het inzicht van nu denk ik nog wel eens aan kinderen van vroeger en dan denk ik dat we het toen niet genoeg zagen. Misschien laten mensen wel wat meer hedonistische dingen zien en neemt het aantal verweerde kinderen toe. Wat in ieder geval toeneemt, zijn de verschillen die je in groepen ziet. Meer culturele verschillen en meer verschil in probleemgedrag. En toch moet je jongeren aanspreken op het gemeenschappelijke: wat kunnen wij nu doen om met zijn allen een plek te maken waar het voor alles en iedereen veilig is? Je hoeft geen vrienden te zijn, maar we zitten hier wel met zijn allen, dus laten we eens kijken hoe we dat doen.

In de 31 jaren dat je in het onderwijs zit, heb je niet alleen je leerlingen zien veranderen, maar ook drie, vier, vijf onderwijsystemen zien passeren. Heb jij een visie over hoe het nu in het onderwijs gaat?

(lacht) Dat hoort zo, hè? Mijn visie is gewoon: verbindend leren. Ik heb dat ook wel eens betekenisgevend leren genoemd. Als ze aan mij vragen hoe je op een goede manier les kunt geven, dan is mijn vraag: "Hoe geef jij die leerlingen betekenis? Hoe zorg jij ervoor dat je het idee hebt: 'Hé, ze vinden het blijkbaar leuk dat ik hier ben, dat ik besta, en ik leer daar nog een hoop van ook.'." Betekenis hebben is een absolute voorwaarde om te leren, denk ik, en bij heel veel van die systemen – ik weet niet of dat kort door de bocht is, maar dan doe ik dat maar zo – wordt daar gewoon niet naar gekeken. Dat zijn allemaal modellen die opgelegd en die uitgevoerd moeten worden, en als je niet uitkijkt, worden die leerlingen gewoon als productieinstrumenten gezien die resultaten moeten halen.

Jij zegt dat je, als je alleen maar de methodes volgt, de verbinding mist?

Jan Ruigrok: Ja. En er is nog iets anders belangrijk: leiderschap op alle niveaus. Dat is dan weer een thema dat zich opdringt als je ermee bezig bent, ook met herstelgericht werken. Dat vind ik ook zo ontzettend boeiend. Hoe neem je als docent je rol als leider van een groep in, maar ook in het systeem? Hoe ga je dus om met de mensen die door het systeem boven jou geplaatst zijn? Als toch wel een beetje linkse jongen uit de jaren '70 en '80 had dat nooit mijn meest directe prioriteit, maar als ik nu in een groep kom waar de docenten op een hele badinerende, respectloze manier praten over degenen die boven hen staan, dan zeg ik: "Je moet niet verwachten dat die leerlingen respect voor jou hebben, want moet je eens kijken hoe je over de directeur praat!" Dat thema vind ik boeiend.

Je bent sinds een tijd als zelfstandige werkzaam. Bevalt je dat?

Ik heb altijd een drive gehad om voor mezelf te beginnen. En nog steeds is er de vraag of het nu toeval of logisch is dat ik voor mezelf ben begonnen op de leeftijd waarop mijn vader zijn zaak verkocht en in loondienst ging. Hij had een kruidenierszaak en dat was op een gegeven moment niet meer te doen. Dus toen ging hij in loondienst. Ik realiseerde me dat pas later. Het was een hele grote stap die mij veel rijkdom en plezier geeft, en nu is het ook een beetje om me heen kijken en genieten, kijken wat er op je afkomt. Mijn beide ouders wonen nog zelfstandig, hier drie kilometer vandaan. Dus op het ogenblik heb ik die ongekende luxe van een feestje met beide ouders, mijn drie kinderen en eerste kleinkind. Vier generaties, dat is mooi!

Als we je horen vertellen over alles wat je doet dan lijkt je telkens door een opleiding op een ander spoor te komen. Anderzijds kies je je opleidingen zo dat ze erg passen bij jou. Verbeter je de kwaliteiten die je al in je had.

Ja, ik vind het heel mooi dat je dat zegt, want één van de dingen die ik laatst geleerd heb, en dat helpt me ook enorm, is het verschil tussen doelgerichte coaching en bestemmingsgerichte coaching. Een voorbeeld helpt. In het boek 'In de ban van de ring' gaat Frodo op reis. Dat is geen doel. Hij stelt het doel niet, maar wordt geroepen door zijn bestemming. De gedachte is dat iedereen in zijn leven een soort bestemming heeft, waarnaar men op weg is. Je kunt ervoor kiezen om die te volgen. Het is een onzekere reis met risico's. Je kunt mooie dingen tegenkomen en je kunt er beschadigingen mee oplopen. In een Aantal opzichten is het gewoon heel onveilig, want je weet niet precies waaraan je je overgeeft, maar als het lukt, dan ga je wel met de flow mee en kunnen er ontzettend mooie dingen gebeuren. Ik kom daarop omdat ik jou een beetje hoor zeggen, en dat doet me heel goed, dat het wel lijkt of ik op de één of andere manier steeds met die bestemming bezig geweest ben, alsof er al iets zat. Ik heb telkens de dingen gedaan die ik leuk vond. Ik ben geneigd dat 'het lolprincipe' te noemen: dingen doen omdat je ze leuk vindt, niet omdat het handig of economisch goed is.

Is er nog iets waarvan je zegt dat het in een interview met jou in een vakblad niet mag ontbreken?

Nou, ik zal dit zeker wel vaker gezegd hebben, want ik gebruik het regelmatig als ik over legaten spreek. Wij hadden vroeger een kruidenierswinkel van DE SPAR. Bijna niemand weet dat, maar DE SPAR is een afkorting van Door Eendrachtig Samenwerken Profiteren Allen Regelmatig'. Dat vind ik eigenlijk een mooi devies voor mijn leven, voor coaching en voor begeleiding. De meerzijdige partijdigheid zit voor mij in 'Allen'. 'Regelmatig' geeft ook de grens van je mogelijkheden aan. Je moet niet denken dat je de hele wereld kan verbeteren. Maar het kan best wel eens zijn dat ieder er op zijn tijd wel eens een beetje beter van wordt.